

УДК 343.92

А. М. Бабенко

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Ускладнення криміногенної ситуації в Україні, що спостерігається протягом останніх років, обумовлює необхідність пошуку нових підходів до аналізу злочинності, її причин та розробки заходів протидії злочинності. Одним із перспективних напрямків кримінологічних досліджень може виявитися вивчення регіональних особливостей злочинності.

Головним аргументом на користь активізації роботи в цьому напрямку є той факт, що загальнодержавні середні показники злочинності, на яких ґрунтується сучасна кримінологічна теорія й практика, не в повній мірі враховують регіональну специфіку злочинності. Слід пам'ятати, що висвітлювані в наукових працях і звітах МВС статистичні дані про стан злочинності складаються з високих її показників в одних регіонах та, відповідно, низьких – у інших. Так само стабілізація в динаміці злочинності часто відбувається за рахунок зниження злочинності в одних регіонах поряд зі збільшенням кримінального навантаження на суспільство в інших. Отже, врахування під час організації протидії злочинності лише загальнодержавних показників про стан злочинності та окремих її видів призводить до односторонності сприйняття інформації, до ігнорування негативних тенденцій злочинності на окремих територіях, викривлення реального стану злочинності, втрати ініціативи в боротьбі зі злочинністю в регіонах – «донорах злочинності» і, як наслідок, суттєвого зниження ефективності боротьби зі злочинністю. Наведене й обумовлює **актуальність** дослідження.

Важливим **завданням** регіонального дослідження є обрання ефективної методики дослідження, бо саме вона є одночасно й важливим етапом в отриманні об'єктивної інформації про злочинність, і інструментом для реалізації більш складних за рівнем та обсягом завдань із протидії злочинності.

Проблемам розробки методики аналізу злочинності в регіонах приділяли увагу в своїх працях такі відомі вчені, як А.І. Долгова, яка запропонувала методику вивчення територіальних відмінностей злочинності і їх причин [1]; А.А. Габіані, Р.Г. Гачечиладзе, М.І. Дидебулідзе – методику дослідження злочинності в містах та сільській місцевості [2]; Г.Й. Забрянський – методику класифікації регіонів Російської Федерації [3, с. 42–52], К.Т. Ростов – методику регіонального аналізу злочинності в Росії [4], В.П. Філонов – методику дослідження злочинності у про-

мислових містах [5, с. 9–34]; В.І. Шахун – методику дослідження злочинності у високо урбанізованих містах [6] та інші вчені. Вивченням вказаних праць встановлено, що всі вони відрізнялися різноманітністю та оригінальністю підходів, ґрунтувалися на значній емпіричній базі й були дуже актуальними для умов тогочасної соціально-кримінологічної обстановки. Поряд з цим слід констатувати, що в сучасній кримінології відсутня загальноприйнята методика аналізу регіональних особливостей злочинності; відсутній єдиний підхід до переліку індикаторів, що повинні розглядатися в якості базових для вивчення та порівняння злочинності в регіонах; невирішені проблеми щодо способів узагальнення та відображення інформації про злочинність у регіонах. Вирішення вказаних проблем і обумовлює мету нашого дослідження.

У юридичній літературі методика кримінологічних досліджень визнається як сукупність способів, що використовується в цій галузі знань для збору, обробки та аналізу інформації [7, с. 8]. Звідси в контексті правильного розуміння методичних основ будь-якого кримінологічного аналізу регіональних особливостей злочинності (або її видів) є вкрай важливим визначитися з базовими поняттями, які обумовлюють предмет будь-якого регіонального дослідження злочинності й розглядаються в якості базових індикаторів для її вивчення.

В якості *предмета кримінологічного аналізу злочинності* в регіонах нами розглядається злочинність на окремих територіях, її стан, рівень, структура, динаміка, територіальна розповсюдженість (географія), регіональні відмінності.

Рівень злочинності – це визначена в абсолютних числах загальна кількість злочинів та осіб, що їх вчинили на певній території за певний проміжок часу. *Коефіцієнт інтенсивності злочинності* – це відносний статистичний показник поширення злочинності на певній території, який визначається через кількість злочинів, що припадає на кожну тисячу (10 тис. або 100 тис.) населення певної території. *Структура злочинності*, на відміну від показників рівня та інтенсивності, які характеризують злочинність кількісно, має розкривати її склад, поширеність та співвідношення між складовими видами злочинних проявів, їх вчинення в конкретних умовах простору (території) та часу, згідно з визначальними ознаками злочинних діянь та осіб, які їх вчиняють. *Динаміка злочинності* – показник, що відбиває зміни рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів останньої та будь-яких інших її ознак протягом певного часу на певній території. *Географія злочинності* – це розповсюдження злочинності на певній території за певний проміжок часу. Сукупна інформація про вищезазначені показники на конкретних територіях визначається узагальнюючим терміном *регіональні особливості злочинності*.

З цього приводу А.І. Долгова, підкреслюючи важливість аналізу злочинності в регіонах, справедливо вказує, що інформація, яка отримується під час проведення регіональних досліджень, надає можливість повніше враховувати особливості злочинності та застосовувати заходи із протидії їй під час регіонального планування економічного й соціального розвитку регіону [8, с. 5].

Вивчення регіональних особливостей злочинності, справедливо зазначає С.П. Мінченко, важливе не лише з точки зору теоретичної кримінології, зокрема,

для уточнення механізму детермінації злочинності та її змін, а й з практичного боку. Це пов'язано з можливістю обліку регіональних особливостей злочинності та їх причин у процесі диференційованої боротьби з нею в конкретних умовах. Аналіз зазначених особливостей дає можливість встановити закономірності виникнення та існування злочинності в різних за соціально-економічними, соціально-культурними характеристиками регіонах, виділяти в останніх загальне й спеціальне [9, с. 117].

Аналіз регіональних особливостей злочинності являє собою складний, багатогранний, але поряд з цим і найбільш повний, точний і системний аналіз злочинності. Він дозволяє виявити не лише територіальну специфіку злочинності у відносно однорідних територіально-просторових системах, але й розкрити її індивідуальні особливості порівняно з іншими регіонами, продемонструвати її закономірності, видові особливості окремих видів злочинності. Це у свою чергу дає можливість уникнути шаблонності в діяльності правоохоронних органів, підійти більш виважено й диференційовано до програмування, планування й організації запобігання злочинності з урахуванням умов конкретних регіонів.

Потрібно відрізнити регіональний аналіз злочинності від аналізу причин та умов, аналізу результатів діяльності правоохоронних органів у регіонах. Ці різновиди аналізу відрізняються між собою за метою, завданням, обсягом вирішуваних питань, також вони являють собою різні етапи кримінологічного дослідження.

Завдання регіонального аналізу злочинності полягають у виявленні загальних даних про злочинність у регіонах як про об'єкти аналізу (її стан, рівень, структура, динаміка, територіальна розповсюдженість (географія)); характеристика окремих видів злочинності в регіонах (насиленницької, неповнолітніх, злочинності у сфері обігу наркотиків тощо); виявлення тенденцій та закономірностей загальної злочинності та її видів; виявлення схожих та відмінних ознак загальної злочинності та її видів між регіонами.

Для встановлення об'єктивних закономірностей злочинності вивчення стану злочинності у регіонах варто здійснювати в динаміці не менше ніж 10 років. У якості узагальнюючих показників варто вивчати середні показники, що відображають рівень, структуру та динаміку злочинності на територіях, що вивчаються. Після здійснення аналізу середніх абсолютних або відносних показників злочинності є доцільним проведення рейтингового та кластерного аналізу з метою групування регіонів за ступенем кримінальної враженості територій та виявлення ступеня стійкості кримінологічних ознак. Важливим джерелом отримання інформації для регіонального аналізу є дані, що містяться в державній статистичній звітності про стан злочинності.

Межами регіональних кримінологічних досліджень розглядається аналіз територіальних відмінностей злочинності в межах економічного району або окремо взятого регіону. Такий підхід має певні переваги: простота методики дослідження, можливість аналізу соціальної обумовленості в зонах її локалізації, широкий спектр практичного застосування.

Для більш повної інформації доцільно брати декілька регіонів, що відрізняються один від одного високими, середніми та низькими показниками. Такими показниками, як правило, є інтенсивність злочинності або криміногенна враженість

населення. Сутність такого підходу – у вивченні стану злочинності в регіонах і пошуку соціальних причин та умов, що породжують територіальну неоднорідність злочинності [3].

Регіональний аналіз злочинності має невичерпні можливості для виявлення загальних, особливих та індивідуальних якостей, що характеризують злочинність у різних регіонах. Ця мета забезпечується багатьма чинниками, передусім однотипністю аналізу в кожному регіоні, а це у свою чергу вимагає єдиної програми та однакових методик збирання, систематизації та узагальнення інформації. Наведене забезпечує можливість зіставлення інформації, що є неодмінною умовою аналізу [10, с. 73].

Для отримання комплексної картини взаємозв'язків між станом злочинності в різних регіонах важливе використання методів математичної статистики, таких як кореляційний та регресійний аналізи, метод головних компонент і т. д.

Дуже розповсюдженим у кримінологічних дослідженнях регіональних особливостей злочинності є застосування динамічної та статистичної моделі аналізу [11, с. 25–26]. Під час проведення кримінологічних досліджень загалом і під час вивчення регіональних відмінностей злочинності зокрема застосовуються, як правило, динамічні та статистичні методи [10, с. 74–75].

Динамічний підхід дозволяє вивчити об'єкт аналізу в його розвитку, виявити закономірності тих змін, що відбулися протягом динамічного ряду, тобто певного періоду. Наприклад, протягом року спостерігається зростання значень кількісних показників злочинності. Динамічний метод спрямований на з'ясування причин цього зростання, обставин, які його обумовили. Тут порівняння інтегрованих статистичних показників недостатньо. Потрібно встановлювати, за рахунок яких складових елементів цієї сукупності та з яких причин відбулися зміни. Динамічний метод застосовується, як правило, тоді, коли поряд з аналізом злочинності, її територіальних відмінностей, об'єктом вивчення є і їх детермінанти: причини, умови, інші обставини, які зумовили зміну показників злочинності як інтегрованої сукупності, так і відповідних її територіальних елементів.

Статистичні методи застосовуються під час вивчення масових об'єктів. Вони дозволяють виявити загальні статистичні закономірності значень показників цих об'єктів, що ґрунтуються на дії закону великих чисел, не торкаючись причин останніх.

Інструментом для порівняння в регіональному аналізі є узагальнюючі показники: середні та усереднені величини, коефіцієнти, відношення тощо. У методичних рекомендаціях щодо застосування узагальнюючих показників містяться вимоги стосовно останніх, а саме: 1) сукупність, що вивчається, повинна бути однорідною за складом, тобто має відображуватися порівнюваними показниками, зіставлятися в порівнюваних масивах; 2) сукупність, що вивчається, має бути досить масовою, чим забезпечується можливість визначення її закономірностей, які можуть не виявитися на обмеженому масиві. Останньої вимоги не завжди можна дотриматися під час аналізу регіональних відмінностей злочинності в невеликих за кількістю населення регіонах із порівняно невеликим числом злочинів [1, с. 18].

Під час вивчення просторового розподілу злочинності в регіоні визначається інтенсивність їх поширеності за адміністративно-територіальними одиницями регіону.

Знання рівня злочинності в регіонах дозволяє визначити їх відносну криміногенність шляхом з'ясування середніх регіональних показників і відхилень від них. Виявлені в динаміці за ряд років відносно стійкі закономірності просторового розподілу злочинності є основою для складання відповідних карт [12, с. 233–234], схем, діаграм тощо. Цей процес має важливе значення з точки зору спрощення узагальнення і сприйняття великого обсягу інформації. У кримінології ці дії отримали назву графічних методів.

Під графічними методами розуміють сукупність способів наглядного зображення й узагальнення цифрової інформації за допомогою різного роду геометричних фігур, ліній, малюнків, умовних знаків, схематичних географічних карт, таблиць і пояснювальних написів до них [13, с. 23].

Одним із найзручніших і водночас, узагальнюючих способів візуалізації, отриманих під час аналізу регіональних особливостей злочинності, є *метод картографування*. Суть його полягає в тому, що на карту заносяться ті або інші показники злочинності. Кожна окрема карта складається шляхом занесення на неї того або іншого кількісного чи якісного показника злочинності чи певного соціального, економічного чи демографічного параметру регіону. Після складення комплексу карт із занесенням на них територіальних відмінностей певних процесів можна отримати цілісне уявлення про територіальний розподіл злочинності та факторів, що її обумовлюють.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити: 1) методика кримінологічних досліджень є важливим інструментом для виявлення регіональних особливостей злочинності. Під нею розуміється сукупність способів, що використовується в кримінології для збору, обробки та аналізу інформації про злочинність на певних територіях за певний проміжок часу; 2) у якості базових елементів предмета кримінологічного аналізу злочинності в регіонах використовується вимірювання її стану, рівня, структури, динамік, територіальної розповсюдженості (географії), регіональних відмінностей; 3) інструментом для порівняння в регіональному аналізі є узагальнюючі показники: середні та усереднені величини, коефіцієнти, відношення, тощо; 4) межами регіональних кримінологічних досліджень розглядається аналіз територіальних відмінностей злочинності в межах економічного району або окремо взятого регіону; 5) завдання регіонального аналізу злочинності полягають у виявленні загальних даних про злочинність у регіонах як про об'єкти аналізу (її стан, рівень, структура, динаміка, територіальна розповсюдженість (географія)); характеристиці окремих видів злочинності в регіонах (насиленницької, неповнолітніх, злочинності у сфері обігу наркотиків тощо); виявленні тенденцій та закономірностей загальної злочинності та її видів; виявленні схожих та відмінних ознак загальної злочинності та її видів між регіонами; 6) виявлені в динаміці за ряд років відносно стійкі закономірності просторового розподілу злочинності є основою для складання відповідних карт, схем, діаграм тощо. У кримінології ці дії отримали назву графічних методів; 7) під графічними методами розуміють сукупність способів наглядного зображення й узагальнення цифрової інформації за допомогою різного роду геометричних фігур, ліній, малюнків, умовних знаків, схематичних географічних карт, таблиць і пояснювальних надписів до них; 8) одним із найзручніших, і одночасно узагальнюючих способів візуалізації, отриманих під час аналізу

регіональних особливостей злочинності, є картографування. Суть його полягає в тому, що на карту заносяться ті або інші показники злочинності. Кожна окрема карта складається шляхом занесення на неї того або іншого кількісного чи якісного показника злочинності чи певного соціального, економічного чи демографічного параметру регіону. Після складення комплексу карт із занесенням на них територіальних відмінностей певних процесів можна отримати цілісне уявлення про територіальний розподіл злочинності та факторів, що її обумовлюють.

Література

1. Методика изучения территориальных различий преступности и их причин : [метод. пособ.] / [А.И. Долгова, Н.В. Кривошекова, Ю.Г. Козлов, В.А. Серебрякова и др.] : под ред. А. И. Долгова. – М. : Всесоюзный научно-исследовательский институт проблем укрепления законности и правопорядка, 1989. – 140 с.
2. Габиани А.А. Преступность в городах и сельской местности (конкретно-криминологическое и социально-географическое исследование по материалам Грузинской ССР): [монография] / А.А. Габиани, Р.Г. Гачечиладзе, М.И. Дидебулидзе. – Тбилиси : Сабчота Сакартвело, 1985. – 142 с.
3. Забрянский Г.И. Криминологическая классификация регионов Российской Федерации / Г.И. Забрянский // Вестник Московского ун-та : сб. научн. тр. : Сер. 11 «Право». – 1993. – № 2. – С. 42–52.
4. Ростов К.Т. Методология регионального анализа преступности в России : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08. «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / К.Т. Ростов. – СПб., 1998. – 422 с.
5. Филонов В.П. Актуальные проблемы современной криминологии : [монография] / В.П. Филонов. – Донецк : Донецчина, 1997. – 288 с.
6. Шакур В.І. Урбанізація і злочинність : [монографія] / В.І. Шакур. – К. : Видавництво Української академії внутрішніх справ, 1996. – 256 с.
7. Филонов В.П. Преступность в особо крупном промышленном городе: состояние, причины и меры по её предупреждению : [монография] / В.П. Филонов, Д.В. Федоренко. – Донецк : ДИВД МВД Украины, 2002. – 281 с.
8. Долгова А.И. Теоретические посылыки и общие итоги изучения территориальных различий преступности и их причин / АИ. Долгова // Территориальные различия преступности и их причины : сб. научн. тр. – М. : ВНИИСЗ, 1987. – С. 5–24
9. Мінченко С.П. Методологічні аспекти аналізу злочинності в регіоні / С.П. Мінченко // Право України. – 2001. – № 4. – С. 114–117.
10. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3-х кн / А.П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – Кн. 3: Практична криминологія. 2008. – 320 с.
11. Горяинов К.К. Методы прогнозирования преступности в региональном разрезе / К.К. Горяинов, Л.В. Кондратюк // Вопросы борьбы с преступностью. – 1983. – Вып. 39. – С. 25–26.
12. Шубадєєва М.Ю. Дослідження територіальних особливостей злочинності / М.Ю. Шубадєєва // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. – № 1. – С. 232–235.
13. Каныгин В.И. Проблемы комплексного анализа и предупреждения преступности в регионе : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В.И. Каныгин. – Нижний Новгород, 2002. – 187 с.

Анотація

Бабенко А. М. Методичні основи криминологічного аналізу регіональних особливостей злочинності. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню методичних основ криминологічного аналізу регіональних особливостей злочинності. Розкрито зміст порівняльного аналізу злочинності в регіонах. Наведені способи вимірювання регіональних особливостей злочинності. Надано перелік та характеристику графічних методів узагальнення та зображення інформації про злочинність у регіонах.

Ключові слова: методика криминологічного аналізу, регіональні особливості злочинності, рівень злочинності, коефіцієнти злочинності, структура злочинності, динаміка злочинності.

Аннотация

Бабенко А. Н. Методические основы криминологического анализа региональных особенностей преступности. – Статья.

Статья посвящена исследованию методических основ криминологического анализа региональных особенностей преступности. Раскрыто содержание сравнительного анализа преступности в регионах. Приведены способы измерения региональных особенностей преступности. Предложен перечень и характеристика графических методов обобщения и отображения информации о преступности в регионах.

Ключевые слова: методика криминологического анализа, региональные особенности преступности, уровень преступности, коэффициенты преступности, структура преступности, динамика преступности.

Summary

Babenko A. N. Methodological foundations of criminological analysis of regional features crimes. – Article.

The article deals with the methodological foundations of criminological analysis of the regional characteristics of crime. The comparative analysis of crimes in the region was released. The measuring of regional characteristics crime was recapitulated. It contains a list and description of the methods of synthesis and graphical representation of information about crime in the region.

Key words: methods of criminological analysis, regional differences in crime, crime, crime rate, structure of crime, crime patterns.